

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Соня Алексиева от Нов български университет на дисертационен труд за вътрешна защита за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по научна специалност „Икономика и управление“ (Туризъм) на тема: „Транснационални културно-туристически маршрути в Източните Балкани – потенциал за развитие и икономически ефект“ на **Даниела Генчева Стоева-Иванова**, редовен докторант към катедра „Туризъм“ – Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ с научен ръководител **проф. д-р Георги Георгиев**

1. Данни за докторанта

Даниела Генчева-Стоева-Иванова е с диплом за магистър по „Международен туризъм“, завършила е в УНСС през 1995 г. Зачислена е като редовен докторант в Катедра „Туризъм“ при Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград през 2010 г. Положила е успешно докторантските си минимума. В периода на подготовката на дисертационния си труд е участвала в над 10 международни научни конференции и туристически форуми. Управител е в „Тандем Травел“ ООД и има 17 години трудов стаж във фирмата. От 1995 г. до днес управлява приемаща туристическа агенция, специализирана в разработването и предлагането на международния пазар на продукт „Културен туризъм в България и региона“. От 1997 г. до днес е член на УС на асоциация „Автентична България“, а от 2009 до 2013 г. е председател на УС на асоциацията.

Участвала е като консултант и член на екипите на много международни и национални проекти, вкл. като член на работната група по създаване и въвеждане на Европейска марка за качество в туризъм EUROPEAN TOURISM QUALITY LABEL. Богатият ѝ практически опит надгражда основните ѝ квалификации, които включват: познаване на туристическия потенциал на България и региона за развитие на културно-познавателен туризъм; разработване над 20 различни културно-познавателни маршрути в България и комбинирани туристически продукти с Гърция, Турция, Румъния и Македония; провеждане на промоционални кампании на разработените продукти на международни туристически изложения; реализация на разработените продукти на международните пазари – европейски, азиатски и северноамерикански; маркетингови проучвания и анализи за състоянието и развитието на различните региони на България с потенциал за културен туризъм и др.

2. Общо представяне на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ - „Транснационални културно-туристически маршрути в Източните Балкани – потенциал за развитие и икономически ефект“ е посветен на изключително актуална в последните години

тема, свързана с културния туризъм и културното наследство, а именно към популяризиране на транснационалните културни коридори на Югоизточна Европа като част от балканското културно-историческо наследство. Значението на общоевропейска стойност на анализиранияте девет културни коридора в Югоизточна Европа, се крие не само в споделено балканското историческо наследство, но и в изключителната възможност за повишаване на конкурентоспособността на българския културно-исторически туризъм и активизиране на регионалното сътрудничество между страните на Балканите. Не на последно място, реалните икономически резултати, социалните ползи и устойчивото опазване на културно-историческото наследство допълват популяризирането му в контекста на надграждането на регионалния имидж на Балканския полуостров като променяща се туристическа дестинация.

3. Кратка характеристика на структурата на дисертацията

Представеният от докторанта труд е в обем от 184 страници и приложение от 10 страници. Той съдържа въведение, три глави, 28 таблици и 24 фигури, заключение, резюме на получените резултати и препоръки и използвана литература. Библиографията включва 142 заглавия на монографии, книги и публикации (20 на български и 69 на английски и немски); както и 52 сайта на различни културни институции, национални и международни организации, сдружения, резервати и др.. В приложението, разделено на три части, са представени три карти на маршрути, рекламno-информационен материал за културно-туристически продукт и една анкетна карта.

В структурно отношение, както вече беше отбелязано, дисертационният труд се състои от три глави, в които последователно са разгледани основните въпроси, свързани с използването и популяризирането на транснационалните културни коридори като ресурс за разработване на специализирани културно-туристически продукти, както и възможностите за устойчиво развитие и интеграция на балканския регион.

4. Същност на разработката

Във *Въведението* докторантката подчертава значението на все по-интензивната регионална политика на държавно равнище, насочена към популяризиране на културно-историческото наследство на страните от Балканския полуостров и присъединяването на България към усилията за съхраняването и рекламирането на един споделен ресурс с изключително място в развитието на културния туризъм като цяло.

Целта на научното изследване е да анализира разработването на културно-туристически продукт на основата на транснационален културен коридор.

Основната изследователска теза се съдържа в предположението, че транснационалните културни маршрути в Югоизточна Европа притежават значителен потенциал за развитие като културно-туристически продукти в балканските страни за популяризиране на културно-историческото им наследство. България като туристическа дестинация може да използва транснационалните културни коридори като ресурс за разработване на специализирани културно-туристически продукти и да развива потенциала им за развитие в името на един конкурентоспособен културно-историческия туризъм.

Обект на изследване са транснационалните културни коридори и маршрути в Източните Балкани. Конкретен акцент е поставен върху прочутия културен коридор „Виа Диагоналис“ (обединяващ Словения, Хърватия, Босна и Херцеговина, Сърбия, Черна гора, България и Турция). Предмет на изследването са културно-туристическите продукти (маршрути) разработвани на основата на транснационални културни коридори като фокусът е поставен върху потенциала им за развитие и генериране на важни за региона икономически и социални ползи за туризма и местните общности.

Въз основа на посочената изследователска цел на дисертационния труд се извеждат ключовите задачи:

- терминологично диференциране и разграничаване на понятията „културен коридор“ и „културен маршрут“;
- изследване на връзката на културните маршрути в контекста на културния туризъм;
- разработване на „културно-туристически маршрут“ и детерминиране на неговите особености;
- подбор на икономически величини, чрез които да се измерят генерираните от културно-туристическия продукт икономически и социални ефекти върху заинтересованите страни.

Методология на изследването: използваният методологичен апарат обхваща комплекс от икономически и статистически методи за анализ, които включват исторически метод, метод на наблюдението, сравнителен и критичен анализ, метод на индукцията и дедукцията. В рамките на направеното изследването е разработен културно-туристически продукт на основата на транснационален културен коридор, по отношение на който е организирано емпирично изследване по метода за оценка на въздействието (посредством карта на въздействието) и метода на приходите и разходите за установяване на генерираните икономически и социални ползи за заинтересованите страни.

Проведено е и анкетно допитване сред потребителите на този продукт с цел да се конкретизират възприятията, нагласите и бъдещото им поведение по отношение на изследвания обект. Резултатите от допитването са обработени с

помощта на програмен продукт SPSS, обобщени и анализирани чрез дескриптивни статистически методи. Това е базата за представените обобщените изводи за оптимизирано използване потенциала на културно-туристическите маршрути, базирани на транснационалните културни коридори в Югоизточна Европа като фактор за повишаване конкурентоспособността и потребителската стойност на културно-историческия туризъм.

В първа глава на настоящия дисертационен труд - *„Обща характеристика на културните маршрути и оценка на значението им за развитието на съвременния културен туризъм в Европа”* се разглеждат подробно понятията „културен коридор” и „културен маршрут”, както и значението на културните маршрути като част от културния туризъм. Направен е прецизен исторически преглед на Програмата за културни маршрути на Европа. Докторантът подчертава надграждането на понятието „културен маршрут”, утвърдено от Съвета на Европа „като една по-голяма европейска тематична област, която дава възможност да се добие по-добра представа за историята и паметта на Европа в нейната континентална цялост...” и представя накратко одобрените 24 маршрута.

Представяйки тенденциите в културния туризъм на Европа - и нарастващата му значимост за общия туристически пазар в глава първа се посочва мястото на Стария континент като ключова дестинация за културен туризъм.

В следващата глава втора *„Културните маршрути като предпоставка за създаване на културно-туристически продукти”* са открити особеностите, съставните елементи и иновативността на продукта „културно-туристически маршрут”, тяхното създаване и използване. Подчертано е ключовото значение на тези маршрути, „основаващи се на културни ценности, които представляват добър пример за сливането на културата с туризма и създаването на сътрудничество в тези два сектора”. Систематизирани са различните видове маршрути и свързаните с тях атракции, туристически, информационни и др. видове услуги. Тук подробно са представени продуктите иновации в обхвата на културните маршрути и е акцентирано върху измерване на въздействието на културните маршрути върху дейността на туристическите предприятия .

В отделна подточка са представени накратко значимостта и особеностите на транснационалния културен коридор „Виа Диагоналис” като неговите специфични черти и характеристики служат като основа за изграждане на тематично ядро на културно-туристически продукт, представен в трета глава.

Трета глава на дисертационния труд *„Модел за изграждане на културно-туристически маршрут в границите на транснационален културен коридор”* **включва** разработване на културно-туристически маршрут „Наследство от на Византия” по транснационален коридор „Виа Диагоналис”. Много точно тук

докторантът синтезира едно от основните си доказателства, че „културно-туристическите продукти, базирани на културните коридори, са израз на синергизма и най-тясното взаимопроникване на туристическите дейности с дейностите по опазване и поддържане на паметниците на културното и историческото наследство”, където за разлика от другите продукти на културния туризъм, е налице „създаване на връзка между отделните нации на база на общото им наследство. Именно „общо наследство” - от исторически, географски или чисто концептуален (тематичен) характер „обединява” туристическите продукти по транснационалните културни коридори, „основаващи се на споделеност между две или повече страни, нации и/или етноси: основна особеност, която ги отграничава от останалите видове туристически продукти на културния туризъм”.

За целите на изследването се използва културният коридор „Виа Диагоналис” като неговото подробно разработван в шест основни етапа, представя модел на тематичен културно-туристически маршрут в обхвата на транснационалния коридор „Диагоналият път”. Основната негова цел е да се изгради цялостна представа за наследството на Византийската империя с включването на 22 обекта от транснационалния коридор „Виа Диагоналис” в рамките на границите на културно-туристическия продукт „Наследството на Византия”. Въз основа на конкретното му представяне се доказва, че „разработването на културно-туристически продукти на базата на транснационалните културни коридори е един от най-ефективните методи за тяхното пълноценно съществуване, пазарна реализация и принос за обществото”.

Особено важна част от разработката в края на глава трета е оценката на икономическия резултат и въздействие след реализирането на културно-туристически продукт на туристическия пазар. Тя се обобщава въз основа на изследването на икономическия потенциал на посочения маршрут чрез изготвяне на Карта на въздействието *на културно-туристически продукт „Наследството на Византия” за периода 2010-2013 г.* Сред приносните моменти в дисертационния труд са резултатите от емпиричното изследване на потребителските нагласи на туристите, закупили посочения продукт. Те обобщават оценката на потребителите от крайните резултати, вкл. потенциала на културно-туристическите маршрути, основаващи се на транснационалните културни коридори, както и степента на удовлетвореност на клиентите от туристическия продукт. Проучването е проведено във вид на анкетно допитване чрез 10 въпроса до 280 лица, закупили туристическа програма „Наследството на Византия”.

Сред позитивните резултати, които детайлно представят и анализират тук, са най-голям дял анкетираните, които изразяват готовност и желание да закупят в

бъдещ период културно-туристически продукт с друга тематична насока, който също може да бъде разработен на основата на културния коридор „Виа ДиAGONALIS”. Много задълбочено са изведени основни фактори за бъдещата устойчивост и рентабилност на този вид специализирани продукти, което се дължи на „способността им да създават конкурентни предимства спрямо останалите продукти на културно-историческия туризъм”. Чрез анализа на резултатите от проведеното емпирично изследване на икономическата ефективност и потенциал на посочения транснационалния културно- туристически маршрут (продукт) „Наследството на Византия”, професионално и точно са формирани 15 извода, свързани с туристическите нагласи и поведение на потребителите на продукта и генерираните икономически и неикономически ползи за различните заинтересовани страни.

Представеният труд е спечелил от допълване на подтема 1.3. *Културните маршрути като част от културния туризъм – значение и насоки за развитие* (в контекста и на задача 2, формулирана в изследователската цел) с някои добри практики – например представяне на първия европейски културен маршрут - „Пътят до Сантяго де Компостела” и др. Използвани и коректно са цитирани многобройни нови интернет източници – сайтовете на цитираните в текста европейски институции, известни международни и национални културни организации, културни маршрути, резервати и др.

5. Оценка на публикациите

В представения списък на публикациите, свързани с дисертационното изследване, в периода 2010-2013 г. докторантката е посочила четири (три на английски език). Публикациите са отпечатани в утвърдени научни издания – сборници от международни конференции на ЮЗУ „Н. Рилски” и от Черноморски туристически форум на Варненска туристическа камара. Факт е, че публикациите на Д. Стоева са самостоятелно и публично оповестяване и в академичните среди на авторския принос в областта на изследваната тема. Разглежданите в публикациите проблеми са резултат от целенасочено и отговорно изследване на теми, свързани с развитието на културния туризъм, културните коридори, културните събития и др.

6. Автореферат на дисертационния труд

Авторефератът в обем от 44 страници кореспондира с настоящия дисертационен труд и в синтезиран вид и представя достоверно обхвата и резултатите от изследването. Съставен е от няколко части: обща характеристика; структура; основно съдържание; кратко изложение; заключение; справка за приносите и списък на публикациите.

7. Оценка на приносите - научни и научно-приложните приноси

Дисертационният труд съдържа конкретни *приноси с теоретичен и научно-приложен характер*, сред които могат да бъдат открити следните: първо, предложен е тясно специализиран продукт, представляващ диверсификационна форма на културно-историческия туризъм, който интегрира по устойчив начин туристическото усвояване на ресурсите на транснационалните културни коридори в Югоизточна Европа; второ, въведен е алгоритмичен модел, съдържащ последователността от етапите, необходими за изграждане на културно-туристически продукт, основан на транснационален културен коридор; трето, направена е селекция и са предложени методи за оценка и измерване на икономическите и социални ефекти на въздействие от пазарната реализация на културно-исторически продукт;

Сред *приносите от практико-приложен характер* най-общо, могат да се посочат: анализиранията практика на конкретни културно-туристическите продукти, разработени на основата на транснационални културни коридори, които надграждат и променят имиджа на страната, привличаща предимно с „масов туризъм“ и „морски ваканции“. Малко са научните изследвания у нас, които доказват как чрез транснационалните културни коридори могат да се променят представите за балканските страни (и в частност – за България), както и разпознаваемостта на един стойностен туристически продукт в рамките на привличащия по-плажоспособни и интелигентни клиенти, културен туризъм.

С богати теоретични познания и опит в туристическата практика, докторантът доказва изключителния исторически, археологически и културен потенциал за устойчиво развитие и интеграция в региона. Чрез демонстрирания формат за създаване на културно-туристически продукт, базиран на транснационален културен коридор, е предложен ефективен модел при изграждане на други печеливши продукти от балканските страни.

На следващо място, предложен е и апробиран в практиката, модел за разработване на културно-туристически маршрут, базиран на основата на транснационален културен коридор, с което се цели да се представи алгоритмичната последователност от етапи, необходими за изграждане на специализиран туристически продукт, в контекста на културно-историческия туризъм. Този модел предназначен за клиенти със специализирани интереси в сферата на културния туризъм, отговаря на съвременните изисквания за концептуалност, тематично обвързване и висока потребителска стойност.

Не на последно място, чрез собствено емпирично изследване са обобщени и характеризирани социално-икономическите резултати и имиджовите ефекти от уникални културно-туристически продукти, разработени на основата на транснационални културни коридори. В контекста на изследваната с много

компетентност и отговорност проблематика, съобразно националните и регионалните специфики на туристическите дестинации, са формулирани конкретни изводи и предложения за развитието на един интересен интегриран продукт, какъвто са културните коридори - ценен ресурс за Балканите, и за България.

8. Изводи и препоръки:

Въпреки достойнствата на дисертационния труд, могат да бъдат очертани и някои пропуски, които ще обобща в следните забележки:

1. При анализиране на подтемата *Подходи на икономически модели, използващи мултипликатори* като част от глава втора (стр. 86) – трите равнища на ефектите за икономиката (преки резултати, косвени ефекти и предизвикани ефекти), особено ценно би било допълването на изследователската теза с конкретни факти от практиката, свързани с приходите в туризма и други сектори на икономиката. Тъй като това са слабо проучвани и неизвестни за българския туризъм резултати до днес, едно бъдещо изследване по темата би имало изключителен приносен характер към настоящата тема. Именно генерирането на положителни икономически и социални ефекти за туристическите предприятия и местните общности на прилежащите райони (хотелиерство, сувенирна индустрия, специални събития и др.) са сред важните аргументи, с които културно-туристически продукт, основан на транснационален културен коридор, може да бъде припознат като ценен ресурс.

2. Препоръчвам на докторантката да се позовава по-категорично в бъдеще на свои досегашни публикации, които да цитира като резултат от самостоятелни проучвания и наблюдения в следващи изследвания по темата за разработване на културно-туристически маршрут, базиран на основата на транснационален културен коридор.

3. Представеният дисертационен труд има теоретични, така и научно-приложни приноси моменти и препоръчвам той да бъде основа за продължаване на бъдещата изследователска работа на Д. Стоева по една актуална тема, свързана с развитието на културния туризъм и по-конкретно: разработване и популяризиране на интересен и от икономическа, и от имиджова гледна точка, културно-туристически продукт на конкурентния туристически пазар.

Направените уточнения и препоръки в никакъв случай не влияят на положителната оценка на представения труд.

9. Въпроси към докторанта

Интересни са промените в психологическите нагласи на потребителите, свързани с „новия турист“, както и неговите предпочитания към избор на

дестинации за културен туризъм. Какви са наблюденията и изводите на докторанта, въз основа на богатия практически опит в разработването и реализирането на културно-познавателните маршрути за тенденциите, които ще определят бъдещето на тези маршрути и как могат да повишат конкурентоспособността на българския културно-исторически туризъм?

10. Заключение

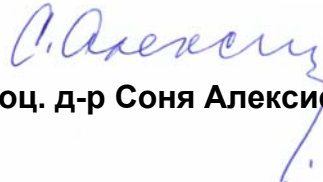
Представеният дисертационен труд е личен авторски труд, плод на изключително задълбочена и добросъвестна подготовка. Докторантът аргументирано защитава основната изследователска теза на базата на добри теоретични познания по темата и в резултат на реален практически опит в туризма. Структурирането на съдържанието, допълнително изработените графики и таблици, добре формулираните въпроси в анкетата, подбирането на използваните източници и др. са доказателство за професионализъм и съвестно отношение към разработката.

Налице са умение за систематизиране и обобщаване на изследвания богат материал, аналитичен стил на изложение, добре структурирана фактологическа и логическа обосновааност на направените изводи. Анализът и доказателствената част към изведените самостоятелно авторски тези стъпват на богат теоретичен и емпиричен материал. Дългогодишният практически опит на докторанта в туризма надгражда изследователската теза с категорична експертна позиция и нови конструктивни идеи за разработване на културно-туристически маршрути.

Настоящият дисертационен труд на тема *„Транснационални културно-туристически маршрути в Източните Балкани – потенциал за развитие и икономически ефект“* притежава категорични достойнства. Въз основа на положителната оценка, която давам за него, гласувам с убеденост за присъждането на Даниела Генчева Стоева-Иванова на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Икономика и управление“ (Туризъм).

30 март 2014 г.
София

Рецензент:


(доц. д-р Соня Алексиева)